

HACI BEKTAŞ VELÎ

Araştırma Dergisi

Research Quarterly

Yaz
Summer 2004 / 30

Şah İbrahim Veli Ocağı
Özel Dosyası

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

HACI BEKTAŞ VELÎ

Araştırma Dergisi
Research Quarterly

Yaz
Summer 2004/30

Yayıncı / Owner
Prof. Dr. Rıza AYHAN
(Gazi Üniversitesi Rektörü)
Yıl : 10 • Sayı : 30
Nisan - Mayıs - Haziran 2004

•
Editör / Editors
Prof. Dr. Alemdar YALÇIN
Dr. Gıyasettin AYTAŞ

•
Danışmanlar / Advisory Board
Prof. Dr. Mehmet ŞEKER / (9 Eylül Üniv.)
Prof. Dr. Belkıs TERMEN / (Ankara Üniv.)
Doç. Dr. Ahmet DOĞAN / (Karadeniz Teknik Üniv.)
Doç. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU / (Hacettepe Üniv.)
Dr. Éva CSÁKI (Macaristan)

•
Sorumlu Müdür / General Manager
Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL

•
Genel Yayın Yönetmeni / General Editor
Hacı YILMAZ - Kemalettin DENİZ

•
Yazı Heyeti / Referees
Prof. Dr. Şükrü ELÇİN
Prof. Dr. Naci KINACIOĞLU
Prof. Dr. Zafer İLBARS
Prof. Dr. Belkıs TEMREN
Prof. Dr. Mürsel ÖZTÜRK
Prof. Dr. Hasan ONAT
Ahmet AKSARAY

•
Kapak Düzeni / Yorum Matbaası
Ön Kapak Resmi: (Hacı Bektaş - Çile Dağı) **Prof. Dr. Alemdar YALÇIN**
Arka Kapak: Baki Yaşa ALTINOK'un arşivinden alınmıştır.

•
ISSN 1302-6453

•
Haberleşme / Correspondence Address

Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi
Gazi Üniversitesi Rektörlük Kampüsü Eski Lojmanlar Nu: 11
06502 Teknikokullar / ANKARA
Tel : (0312) 222 70 16 - 221 32 01 - 212 64 70 / 2346
Belge Geçer/Fax : (0312) 222 70 16
Elektronik Posta / E-mail : hbektas@gazi.edu.tr
web: www.hbektas.gazi.edu.tr

Dizgi ve Baskı/Typed and Printed by
Yorum Matbaası, (0312) 395 21 12 (pbx), Ankara - 2004
Gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
Dergimiz her üç ayda bir çıkmaktadır. Hakemlidir.
Yazıların bilimsel ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Editör.	7
-----------------	---

I. BÖLÜM

ŞAH İBRAHİM VELİ OCAĞI ÖZEL DOSYASI

Şah İbrahim Ocağı Üzerine Yeni Bilgiler / Alemdar YALÇIN-Hacı YILMAZ. . .	11
Şah İbrahim Ocağı'ndan Gelen Bir Şeyh Safi Buyruğu / Yunus KOÇAK	63
Şah İbrahim Veli İle İlgili Anlatımlar: Ballıkaya Köyünden Derlemeler / Süleyman ÖZEROL.	119
Şeyh İbrahim Ocağının Talibi Olan Oymak ve Obaların Tarihi / Hazma AKSÜT.	139

II. BÖLÜM

MACARİSTAN YAZILARI

Macarların Türk Halkları Arasında Gerçekleştirdiği Halk Müziği Araştırmaları / János SIPOS.	165
Macarlar'ın Eski Tarihine ve Eski Türk-Macar İlişkilerine Dair/Éva CSÁKI . .	187
Şiir / Dünya'da / Ali Rıza KÖSEOĞLU.	192
Tarih Sürecinde Gül Baba Türbesinin İçine Genel Bir Bakış / İsmail Tosun SARAL.	193
Armut Ağacı İnancının Kafkasya'daki İzleri / É. CSÁKI / Çev. Bilge ULUĞLAR.	213

III. BÖLÜM

ARAŞTIRMA YAZILARI

Şeyh Hasan Ocağı ve Sineminli Oymağı Üzerine Yeni Bilgiler / Alemdar YALÇIN - Hacı YILMAZ.	235
Şiir / Muhammed Mustafa'ya Yakarış / Battal DALKILIÇ.	266
Arnavutluk Bektaşiler Birliğindeki Kriz ve İlerici Bektaşiler Grubu / Shyqyri HYSI / Çev. Aylin CEYLAN.	267
Şiir / Bektaş Veli / İsmail ELİBOL.	304

MACARLARIN TÜRK HALKLARI ARASINDA GERÇEKLEŞTİRDİĞİ HALK MÜZİĞİ ARAŞTIRMALARI¹

János Sipos²

ÖZET

János Sipos Volga-Kama bölgesinden Anadolu'ya ve doğuya da yayılan büyük sahada yaşayan Türk halklarının halk müziğini araştırıp karşılaştırmaktadır. 1987'den bugüne kadar Anadolu'da, Trakya'da, Kazakistan'da, Kırgızistan'da ve Kafkaslar'da saha araştırmaları süresince 5000'den fazla ezgi derledi ve 6 kitap yazdı.

Bu makele üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Macarlar tarafından gerçekleştirilen ve Türk halk müziğinin karşılaştırmalı araştırması konusunda uzun zamandır süren bir çalışmaya dikkatinizi çeker. Başlangıcı Béla Bartók'un Anadolu araştırmasıyla açar, sonra ise araştırmanın nasıl Avrasya çapında genişlediğini anlatır.

İkinci bölümde; János Sipos'un Anadolu, Azeri, Karaçay-Balkar, Kazak ve Kırgız halk müziği konusunda yaptığı araştırmalardan ve bunların Macar halk müziğiyle olan ilişkilerinden söz edilmektedir.

Son olarak ise, ortak bir Macar-Türk halk müziği araştırma grubunun oluşturulması önerisinde bulunulmaktadır. Bu grubun başlıca amacı, Türk halklarının müziklerinin birbirleriyle ve diğer halkların (meselâ Macarların) müzikleriyle olan ilişkilerini araştırmak olacaktır.

ABSTRACT

The ethnomusicological research of János Sipos has grown to include the comparative examination of the folk music of a vast area stretching from the Volga-Kama region to Anatolia and further east. From 1987 the author has been conducted expeditions to the Kazakh, Kyrgyz, Anatolian and Thracian Turk, Karachay and Balkar people. The Azeri expedition and this volume was one important step of this research.

This paper consists of three parts. In the first part you read about a Hungarian project concerning the comparative research of the folk music of different Turkic people. This project began with Béla Bartók's Anatolian research in 1936, and expanded to several Turk people living in Middle Asia and the Caucasus.

In the second part the author introduce his expeditions among Anatolian Turks, Azeris, Karachay-Balkars, Kyrgyz and Kazakhs, and writes about the Hungarian relation of these folk musics.

In the end he suggests to establish a Turkish-Hungarian folk music research group. The aim of this group would be the scientific investigations of the relations existing between the folk music of different Turkic peoples.

Anahtar Kelimeler: Müzikologlar, Halk müziği araştırmacıları, Türkologlar, Dilciler, Etnograflar

Key Words: Musicologists, Folk music researchers, Turkologist, Linguists, Ethnographers,

Giriş

Her şeyden önce böyle bir sempozyuma katılmama olanak sağlandığı için teşekkür etmek isterim. Organizatörlere, katılanlara ve Türk-Macar karşılaştırmalı müzik araştırmalarının öncüsü, milletimin bu konudaki ulu ve yüce önderi Béla Bartók'a saygılarımı sunarım.

Bartók'u sık-sık anar, eserlerini dinleriz, hayatı hakkında yayımlanmış kitaplar okuruz; bugün de kendisi hakkında bir film izleyeceğiz. Ama belki de onu anmamızın en güzel şekli, başladığı çalışmaları devam ettirmek ve müthiş rüyalarını gerçekleştirmektir.

Ben etnomüzikolog'um, şu anda Macar Bilimler Akademisi, Müzik Enstitüsü'nün Halk Müziği Bölümünde çalışıyorum. En önemli araştırma alanım çeşitli Türk halklarına ait halk müziğinin karşılaştırmalı araştırmasıdır. Bunun yanı sıra, Macar halk müziğini inceliyorum ve Fin-Ugor ve Türk halk müziğiyle de uğraşıyorum

Dünyanın herhangi bir köşesinde, herkes bir Macar bilim adamının Türk halklarının müziğiyle niye ilgilendiğini, Türk halkları arasında, Anadolu ya da İç Asya'da neden araştırmalar gerçekleştirdiğini sorabilir. Bunu belki de sırf siz Türkler sormazsınız, çünkü kanaatinize göre Macarlar sizin batıdaki kardeşlerinizdir. Şimdi Macar müzik bilgini Bence Szabolcsi'nin bu konudaki düşüncelerini aktarmak istiyorum:

"Macar halk müziği büyük Asya müzik kültürünün bin yıllık ağacının buraya eğilmiş dalıdır ki Çin'den Orta Asya yoluyla Karadenize kadar yaşayan değişik halkların ruhundan kaynaklanmaktadır."³

Konuşmam üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Macarlar tarafından gerçekleştirilen ve Türk halk müziğinin karşılaştırmalı araştırması konusunda uzun zamandır süren bir çalışmaya dikkatini zi çekmek istiyorum. Başlangıcı Béla Bartók'un Anadolu araştırmasıyla açmak istiyorum. Sonra ise araştırmanın Avrasya çapında nasıl genişlediğini anlatacağım.

İkinci bölümde; Anadolu, Azeri, Karaçay-Balkar, Kazak ve Kırgız halk müziği konusunda yaptığım araştırmadan ve bunların Macar halk müziğiyle olan ilişkilerinden söz edeceğim.

Son olarak ise, ortak bir Macar-Türk halk müziği araştırma grubunun oluşturulması önerisinde bulunacağım. Bu grubun başlıca amacı, Türk halklarının müziklerinin birbirleriyle ve diğer halkların (meselâ Macarların) müzikleriyle olan ilişkilerini araştırmak olacaktır.

Macarların Türk Halkları Arasında Gerçekleştirdiği Araştırmalar

Béla Bartók ve Zoltán Kodály'ın başlattığı bilimsel halk müziği araştırmaları, yüz yıldır sürmektedir. İlk başta, Macar halk müziği derlemesi ve analizinin yanı sıra komşu ve akraba halkların halk müziği kültürünün de araştırılmasına başlanmıştır. Araştırmanın dar bir alanla ya da birer ülkeyle kısıtlanması yanlıştır, çünkü halk müziğinin birçok tabakası alana bağlıdır. Nehirler ve dağlar gibi müzik de sınır tanımaz. Kendi halk müziğimizin özelliklerini ancak öteki halkların müziğini tanıyarak değerlendirebiliriz.

Macar dilinin Fin-Ugor dil ailesine ait olduğunu herkes bilir, ne var ki Macar halk müziği hiç bir Fin-Ugor halkının müziğiyle akrabalık göstermez. Bu şaşılacak bir şey değildir, çünkü dilci ve tarihçilerin görüşüne göre Macar ve Fin-Ugorların arasındaki akrabalık en çok dil akrabalığıdır, etnikle ilgili değildir. Ne Macar halk müziğinin Fin-Ugor asıllı halkların müziğiyle ne onlarınkinin Macar halk müziğiyle inandırıcı bir bağlantısı yoktur.⁴

Macar halk müziği, birçok yönüyle Türk halklarının müziğiyle akrabalık göstermektedir. Bunun sebebi ise Türk halklarının Macarlar, Macar kültürü ve halkının oluşumunda büyük bir rol oynamış olmasıdır.

Burada bir not düşeyim. Bütün dünya halkları gibi Macarların da oluşumu için uzun bir yol kat etmesi gerekiyordu ve hâlâ da gerekiyor. Macarların oluşumunda yedi Macar kavminin yanı sıra, çeşitli Türk, Slav ve diğer halklar da büyük bir rol oynadılar. Bunun için bilimsel ve objektif olmak istediğimiz zaman bir tek anayurt yerine çeşitli anayurtlardan bahsetmemiz ve değişik unsurlarını birer birer araştırmamız gereklidir.

Béla Bartók ve László Vikár da araştırmalarına Fin-Ugorlar arasında başladılar ve sonra Türkler arasında sürdürdüler ve orada Macar halk müziğinin tabakalarına benzer melodi stillerini buldular. Bartók'un Anadolu'daki saha araştırmasına 1936'da ara verildi ama Macar halk müziğinin doğu bağlantılarıyla ilgili birçok makale ve kitap yayımlandı. Zoltán Kodály, öncelikle Çeremis ve Çuvaşların halk müziğini ve onların Macar bağlantılarını inceledi.⁵ Lajos Vargyas, Volga boyu halklarının müziğinin büyük çaplı tarihi analizini gerçekleştirdi.⁶ Szabolcsi ise daha geniş çaplı uluslar arası müziksel bağlantılardan bahsetti; László Dobszay ve Janka Szendrei ise Macar ağıt ve psalmodik stilin uluslar arası etnomüziksel incelemesini gerçekleştirdi.

Sovyet ve Macar Bilimler Akademisi arasındaki anlaşma, Macar araştırmacılarının Doğu halk müziği araştırmalarının yeniden başlamasına ve Macar araştırmacılarının Orta Volga çevresine gitmelerine imkân sağladı. Genel bir görüşe göre Macarların ana yurdu burasıdır ve incelemede bu yörenin seçiminin nedeni bu düşüncedir. 1958 - 1979 yılları arasında Macar etnomüzikoloğu László Vikár ve dilci arkadaşı Gábor Bereczki, bu yörede yaşayan Fin-Ugor ve Türk halkları arasında derlemeler gerçekleştirdiler. Kaydettikleri yaklaşık dört bin ezginin büyük çoğunluğunu yayımladılar.⁷ Derlemelerinin özel değeri ise büyük ve çok uluslu yörenin halk müziğinin tabakalarını titiz bir şekilde karşılaştırmış ve bunlardan güvenilir bir kaynak sağlamış olmasıdır.

Bu iki araştırmacıya göre halk müziği araştırmaları, sınırları aşarak ve çeşitli ulusları birlikte inceleyerek yapılmalıdır. László Vikár'ın kanaatine göre, Volga-Kama yöresinde Türk ve Fin-Ugor tabakalarını ayırt etmek neredeyse imkânsızdır; genel ve ortak unsurlarını en basit ezgi stillerinden en karışıklarına kadar bulmak mümkündür. Diğer genel bir eğilim ise, Türklerin halk müziğinin yüzlerce yıldan beri Fin-Ugor müziğini etkilemiş olduğudur, bunun tersi ise doğru değildir. Derlemeler sırasında Macar halk müziğinin bir tabakasına benzer bir müzik stili, Çeremislerle Çuvaşlar arasındaki sınırın her iki tarafında, çapı yaklaşık 60-80 kilometrelik bir bölgede, her iki etnik gurupta bulunmaktadır. Sonuç olarak Volga-boyu halk müziğinin araştırması ve Macar halk müziğiyle karşılaştırılması bitirilmiş sayılabilir.

Macarların bir başka önemli doğu halk müziği araştırması ise Türkiye'de gerçekleştirildi. 1936'da Ahmet Adnan Saygun'un eşliğinde Béla Bartók halk müziği derledi. Bu derleme maalesef, yazarın ölümünden pek çok yıl sonra yayımlandı: 1976'da Macaristan ve Amerika'da, 1991'de ise Türkiye'de. Bu yayınlar, Macar ve Türk tarihinin belgeleri, Türklerle Macarların müziksel bağlantılarını titizlikle inceleyen eserler ve aynı zamanda etnomüzikolojinin de önemli eserleri olmasına rağmen yine de dikkat çekmediler. Bu ilgisizliğin nedeni nedir acaba? Olası tüm cevapları göz ardı etsek bile, en azından bir cevabımız vardır: Bartók'un Türkiye'de gerçekleştirdiği derleme o kadar az ezgiden ibarettir ki ondan yola çıkarak günümüzde 70 milyonluk bir halkın müziği hakkında geçerli bir sonuca ulaşmak, bir iddiada bulunmak zordur.

Bu eserine Bartók yine de büyük bir önem verdi. Uzun bir aradan sonra yaptığı ilk ve aynı zamanda hayatının son saha çalışması oldu. Türk halk müziğine o kadar büyük bir ilgi gösterdi ki, Amerika'ya yerleşmesinden önce, ciddi bir şekilde Türkiye'de yerleşmeyi plânladı. Derlediği malzemeden yola çıkarak, Macar halk müziği ve Anadolu'da bulunduğu halk müziği arasında kuvvetli bağların bulunduğunu keşfetmek onu çok memnun etmişti. Kendisinin sözleriyle:

"Kulaklarıma inanmadım: Aman Tanrım! Bu sanki tipik bir eski Macar ezgisinin bir varyasyonu gibiydi. Mutluluğumdan kendimi tutamadan yaşlı Bekir'in söylediği türkü ve çaldığı müziklerle hemen iki bant doldurdum... Bekir'den duyduğum ikinci türkü, yine bir Macar ezgisinin akrabasıydı: Aman, dedim kendi kendime, bu artık müthiş bir şeye benziyor."⁸

Şimdi Bartók'un ilgisini çeken bir Türk ezgisine bakalım (şekil 1). Ezgiyi 1990'da Veli Özgüner'den, Bartók'un 1936'da yaptığı araştırmanın bölgesinde kendim derledim (şekil 1).

Şekil 1. Bir psalmodik Türk ezgisi⁹

Değerli konuklarım, şimdi izninizle size kendi araştırmalarımдан söz edeceğim.¹⁰

Anadoluki Derlemelerim

Türk halkları arasında gerçekleştirdiğim saha çalışmaları 1987'de başlayan ve bugüne dek süregelen bilimsel amaçlı Anadolu gezimle başlamıştır. Başlangıçta, öğrenmek istediğim en önemli konu Anadolu Türk halk müziği ve Macar halk müziği tabakalarında Bartók tarafından keşfedilen benzerliklerden öte başka benzerliklere rastlamanın mümkün olup olmadığıydı.

Önemli bağlantıları keşfetmek için öncelikle, düzenli, kolay ve anlaşılır malzemeye ihtiyaç vardır. Ancak bugüne dek Macar halk müziğini birçok bilim adamı farklı açılardan sınıflandırmışken, Türk halk müziği konusunda bugüne dek maalesef genel bir açıdan bakılarak hazırlanmış bir sınıflandırma yok denecek kadar azdır. Türk ve Macar malzemesini karşılaştırmadan önce, derlenmiş Türk ezgilerinin

sınıflandırmasını ve analizini de araştırmamın başlangıç noktası yapmayı bir görev bildim.

1988-1993 arasında Türkiye’de aşağı yukarı 1500 ezgi derledim. Bartók’un derleme yaptığı yörelerde sahaya çıktım, sonra araştırmamın sahasını giderek genişlettim. Bunun yanı sıra Türkiye’de bulunabilen ezgi yayınlarını ve TRT repertuarındaki ezgileri inceledim. Bunlar hakkında hazırladığım eleştiriden sonra üçbin ezgiyle kendi araştırmamı tamamladım.

Araştırmamın sonuçları, 1994’te Macar Bilimler Akademisi Müzik Enstitüsü tarafından yayımlanan *“Török Népzene I”* (Türk Halk Müziği I), adlı kitabımda yer almaktadır. Yaptığım incelememin tanıklığına göre Anadolu’da ve Macar halk müziğinde Bartók tarafından keşfedilen Macar-Türk benzerliklerin öneminin çok daha fazla olduğunu ve ayrıca en az iki Macar ve Türk eski tabakanın birbirine oldukça çok benzediğini keşf ettim.¹¹ En önemli keşiflerimden biri ise Macar ağıtlarının ve Anadolu’da bulunan ağıtların en genel şekillerinin neredeyse aynı olduklarıdır. Bu keşfin esası, ağıtların değişikliğe en dayanıklı ve en eski zamanlardan kalma üslûp olmalarıdır.

Çalışmalarımın ikinci cildi, *“Török Népzene II”* (Türk Halk Müziği II) adlı eser, yine Macar Bilimler Akademisi Müzik Enstitüsü tarafından yayımlandı. Bu ciltte Anadolu halk müziğinin genel sınıflandırmasını gerçekleştirdim. En önemli müzik üslûpları, stilleri ve sınıflarını tespit edip aralarındaki bağlantılarını saptadım.

Bundan sonra, Bartók’un Anadolu’daki araştırmasını ve sonuçlarını tanıtan ve benim tarafımdan incelenmiş daha büyük bir malzeme ile karşılaştıran, İngilizce ve Macarca bir kitap yayımladım: *In the wake of Bartók in Anatolia* (Anadolu’da Bartók’un İzinde) adlı kitabı European Folklore Institute, 2000 yılında yayımladı. Bu eserimin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş Macarca baskısı 2001 yılında Budapeşte’de *Bartók nyomában Anatóliában* adıyla çıktı.

Bu kitaplarımda Bartók’un Anadolu’daki derlemelerinin tanıtımını yaptım ve kendi saha çalışmalarımın da değerlendirme raporunu verdim. Bundan sonra Macar halk müziğiyle benzerliği bulunan müzik tiplerini (meselâ; çocuk oyunu ezgilerini, ağıtlarını, psalmodik stildeki ezgileri ve bazı daha küçük müzik tipleri), Anadolu’daki büyük müzik üslûplarını tanıttım.¹² Analizime başka halkların ezgilerini de kattım, böylece Macaristan ve Anadolu’daki benzerlikleri daha geniş bir biçimde, uluslararası çapta ortaya koydum. Ezgi benzerliklerinin tanıtımının yanı sıra Anadolu ve Macar ezgi stilleri arasındaki benzerliklerin nedenini de anlattım. Bu nedenlerin genel insanî ya da yöresel veya genetik bağ anlamına geldiklerini

bulmaya çalıştım. Kitaba, ilgilenenler için sunulan örnekleri seslendiren iki de CD eklendi.

Araştırma Sahasının Genişletilmesi

Yukarıda anlattıklarımın da anlaşılacağı üzere Macar araştırmacılar Volga-Kama yöresinin ve Anadolu halk müziğinin incelemesi konusunda büyük çabalar gösterdiler. Belirttiğim iki saha arasında Türk halkları yaşadığı için araştırmayı daha geniş bir bölgeye yaymanın mantıklı olacağı düşünüldü.

Bu muazzam sahada yaşayan Türkleri, kuzeyden güneye doğru bakarsak şöyle sıralayabiliriz: Çuvaşlar, Tatarlar, Başkurtlar, Kazaklar, Türkmenler, Azeriler, Anadolu'daki Türkler, bunun yanında Kafkaslar'da yaşayan Karaçaylar, Balkarlar, Kumuklar, Nogaylar ve Balkan Türk azınlığı.

Günümüzde bu sahada ve gerekirse bunun doğusunda araştırmaları sürdürmekteyiz. Başta gelen müziksel amacımız incelenmesi tamamlanmış olan Volga-Kama bölgesini Anadolu ile bağlamak, böylece bu muazzam sahanın karşılaştırmalı müziksel haritasını elde etmektir.

1987'den 1993'e kadar devamlı kaldığım ve sık sık geri döndüğümüz Anadolu dışındaki araştırmalarımıza; Trakya, Kazakistan, Moğolistan, Azerbeycan, Kırgızistan ve bunlardan başka Kafkaslarda yaşayan ve Türkiye'ye kaçmış Karaçay Balkarlar arasında devam etmekteyiz.

Şimdi size, bu araştırmalarımın sonuçlarını içeren kitaplarımdan söz edeceğim.

Kazak Araştırmalarım

2001'de Budapeşte'de Akademi Yayınevi tarafından yayımlanmış, CD eki bulunan *Kazak Folksongs from the two Ends of the Steppe* [Bozkırın İki Ucundan Kazak Türküleri] adlı kitabımda Hazar Denizi'nin doğu kıyısında yaşayan Aday Kazaklar ve Moğolistan'da yaşayan Kazakların halk müziğini karşılaştırdım. Birkaç gün önce Alma Ata'da Kazak Akademisiyle bu kitabımın Kazakça yayımı konusunda görüşmeler yaptım.

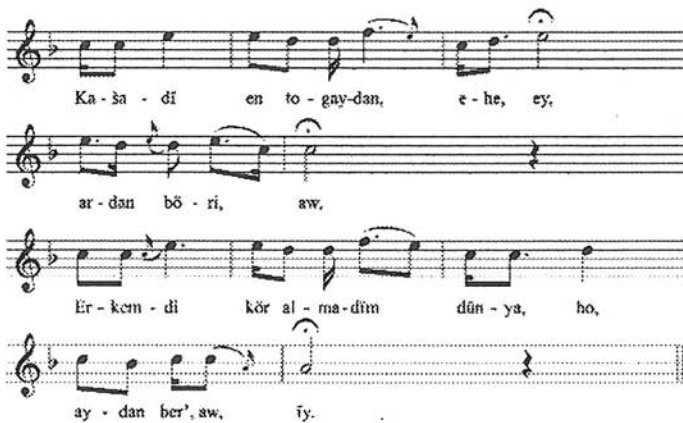
Bu kitabımda, Kazakların birbirlerinden üç bin kilometre uzakta yaşayan iki grubunun, halk müziğini tanıtmaktayım. Derlediğim malzemeyi sınıflandırıp, özelliklerini orantılı bir şekilde tanıttıktan sonra bu halkların müziğini karşılaştırdım. Ayrıca bu sahalarda yaşayan diğer Türk halkların ve Macarların halk müziği stillerinde bulduğum bağlantıları tespit ettim.

Kazakistan'ın Avrupa büyüklüğündeki yüzölçüsümünü ve Kazak halkının kompleks oluşumunu göz önünde bulundurarak, Kazakların yaşadığı sahada değişik müziksel lehçeler bulacağımız çok açıktı. Netice olarak Kazak dili değişik lehçelerine rağmen de şaşırtıcı bir şekilde homojendir; ancak halk müziğinde bulduğumuz değişiklikler, farklılıklar bundan büyüktür.¹³

Elde ettiğim müziksel sonuçlarla ilgili olarak şimdilik kısaca şu kadarını söylemek istiyorum: Moğolistan'daki Kazakların genelde *do* ve *sol* pentatonik ezgileri, daha çok Çin'deki ve de Moğol - Tatar pentaton ezgilerine ve bazı Macar pentaton ezgi üslûplarına benzerler. Güney Kazakistan'da görülen diatonik müzik daha çok Anadolu halk müziğine benzemektedir.

Pentatonik saha, Çin'den Moğolistan'a ve Kazakistan'ı geçerek Volga-boyu bölgesine, ta Macar'lara kadar uzanmaktadır. Aynı zamanda bu pentatonik müzik, güneyde; Kırgızistan'dan güney Kazakistan'ı, Türkmenlerin ve Azerilerin yerleşimlerini geçerek Anadolu'ya dek pek ender görülür ya da bulunmaz. Ağıtlarını inceleyince kompleks bağlantılara rastladım. Bazı açıdan Güney Kazak ağıtları, Anadolu'daki ağıtlara, başka açıdan ise Moğolistan'daki ağıtlara benzemektedir. Türk ve Macar ağıtlarının kısa şekliyle hemen hemen aynı olan Güney Kazak ağıtlarına da rastlamak mümkündür.

Şimdi de Bartók'un Türkiye'deki derlemesi sırasında bulduğu ve çok beğendiği Anadolu – Macar müzik üslûbuna ait, Güney Kazakistan'dan derlediğim bir ezgi dinleyelim (şekil 2).

Şekil 2. Güney Kazak ezgisi¹⁴

Azeri Araştırmalarım

Kazak araştırmalarımın sonra incelemelerime Azerbeycan'da devam ettim. Bu çalışmamın bir sonucu olarak bu yıl, Akademi Yayınevinde *Azeri Folksongs—At the Fountain-Head of Music* (Azeri Folksongs—Müziğin Pınarında) adlı kitabım çıkacaktır. Bu cildin Azerice yayını Bakü'de de plânlıyoruz.

Azeriler her ne kadar Anadolu'daki Türklerin yakın dil akrabaları olsalar da, iki halkın oluşumu farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Azeri halk müziğinin Anadolu ve diğer Türk ve Macar halk müziğiyle ve tabakalarıyla olan ilişkisinin incelemesi bize makul geldi. Azeriler dışında Tatarlar, Avarlar, Zahurlar, Yahudiler ve Ruslar arasında gerçekleştirdiğim derlemeler sayesinde, Azeri halk müziğinin Azerbeycan'da yaşayan azınlıkların halk müziğiyle olan ilişkisini de incelemeye fırsat buldum.¹⁵

Kitabımda önsözden sonra Azerbeycan'ın tarihi, ardından da saha çalışmalarımın fotoğraflarla ve haritalarla donatılmış tanıtımı yer almaktadır. Eserimin başlıca özelliği Azeri müziğinin stillerinin ve üslûplarının karşılaştırmalı analizidir. Kazak kitabımda olduğu gibi burada da bol bol notaya yer verdim. Bu notalar sayesinde Azeri halk müziğinin dünyasını makaleler okumadan tanıma fırsatı buluyoruz. Eklemediğim notlar ve İngilizce çevirisi sayesinde metinler Azeri diline ve halk kültürüne ilgi duyanlar için faydalı olmaktadır. Kitabın sonunda ise indeksler ve fihristlerin yanı sıra derlememin en özgün ve en güzel ezgilerini içeren CD yer almaktadır.

Azeri halk müziğinin basit, ama aynı zamanda eksiksiz dünyasında belki de müziğin en eski tarihinden kalma ilkel bir müzik üslûbu, tam güzelliğinde yaşamaktadır. Müziğin en eski tarihini tanımak önemlidir, çünkü daha sonraki gelişmiş üslûplar ancak böylece anlaşılabilir. Azeri halk müziği Türk halk müziğinin içinde özel bir yere sahiptir ve hem komşu hem de daha uzaklarda yaşayan Türk halklarının halk müziğinden farklıdır.¹⁶

Kitaba ekli CD'den şimdi bir Azeri *uzun hava* ezgisine oradaki adıyla bir *bayatıya* bakalım. Bunu dinleyince birkaç sestem oluşan müziksel şeklin ne kadar etkileyici olabileceğini kendimiz de farkedebiliriz (şekil 3).

Şekil 3. Azeri bayatı¹⁷

Azeri araştırmalarım sayesinde, daha güneyde pentatonik müziğin ender, daha çok ilkel müziksel şekillerin, asgari ses genişliği ve de bir ya da iki merkezli yapıların bulunduğunu tespit ettim.

Kitaplarımın tanıtımından sonra sıra şu andaki araştırmalarımıza geldi.

Aktüel Projeler

Bugünlerde Macar Bilimler Akademisi ve Britanya Kraliyet Akademisinin desteğiyle üç proje yürütmekteyim. Bunlarla ilgili birçok makalem yayımlandı, monografileri ise hâlâ hazırlamakla uğraşıyorum.

Kafkaslar ve Türkiye'deki Karaçayların Müziksel Yaşamı

Kafkasların kuzey yöresi, Macarlar'ın oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Karpatlar Havzasına göç etmeden önce Macarlar, yaşamlarını Hazar İmparatorluğu'nun sınırları içinde, bu bölgede sürdürmüşlerdir.¹⁸ Macarlar burada Onogurlarla, Sabirlerle Türklerle, Türk-Hazarlarla, Bulgarlarla ve burada yaşamış olan öteki

halklarla ilişkiye girmiş. Bu yüzden, Kafkaslarda yaptığım araştırma yalnızca yukarıda anlattığım geniş çaplı projemin bir sonraki adımı değildir, Macarlarla özel bir ilgisi de vardır. İlk kez 2000 yılında Karaçay-Çerkesya'da ve Kabardo-Balkarya'da Karaçay, Balkar ve diğer Kafkas halkları arasında derleme yaptım. Gelecek yıl aynı yörede bir saha araştırması yapmayı plânlıyorum.

1904-1905 yıllarında bir grup Karaçay ve Balkar, özellikle Kuzey Kafkasların Teberda yöresinden Türkiye'ye göç etmiş ve günümüze dek de burada yaşamayı sürdürmektedirler.¹⁹ Bundan sonra, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Kafkaslardaki bazı Karaçay ve Balkar grupları zorla sürgüne gönderilmemek için Türkiye'deki akrabalarına katıldılar. Bu insanlar ana dillerini koruyor ama aynı zamanda eski kültürlerini ve ezgilerini unutmaktadır. Genelde azınlıkların kültürünün araştırmasını ben çok önemli saymışımdır, çünkü onlar arkaik durumlarını saklayıp korurlar ve bunun yanı sıra, bunlar üzerindeki araştırmalarla kültürlerin şekillenmesini ve birbirlerini nasıl etkilediğini de doğrudan gözlemleyebiliriz.

Macarlar ve Karaçaylar arasındaki müziksel benzerlikleri özetlemeden önce Bartók'un derin bir anlam taşıyan düşüncesini analım:

"Benim tahminim; bütün dünyada bulunabilen her türlü halk müziğinin, yeterince halk müziği malzemesi toplandığı ve makale hazırlandığı zaman aslında birkaç ana şekil, üslup ve stil çeşidine dayandığını bulmaktır."²⁰

Karaçay-Balkar çocuk ezgileri, psalmodik ve ağıt ezgileri, başka halkların bazı ezgileriyle aynı üslûba aittir. Ancak bu genel üslup özdeşliğinin yanı sıra, özel etnik ve yöresel farklılıkların bulunduğunu da görebiliriz.

Macarlar ve Karaçayların bazı önderleri uzun zaman birlikte yaşadıkları için bu iki toplum arasında bol bol müziksel olgular bulacağımızı tahmin edebiliriz. Karaçay müziğinde pentatonik dizilere çok ender rastlanır ve Macar halk müziğinde bol bulunan *beşlik değıştiren* olgusu da Macarlarınkinden oldukça değışik bir şekilde gerçekleşmiştir. Yine de bu izlerden dolayı Karaçay-Balkarlar'da eskiden değışik müziksel şekillerin de oluştuğunu ve bunların karışık halk oluşumu sırasında geri çekildiğini ve kaybolduğunu tahmin etmekteyiz.

En düşündürücü benzerliklere ağıtlarda karşılaştık. Macar ve Karaçay ağıtlarının da dahil olduğu bu müzik üslûbu başka halkların halk müziğinde de bulunabilir. Özel olgular, ezgi şekillendirmeleri ve özellikle en basit ağıt çeşidinin geliştirilmesi tarzı bize daha geniş ortak köken hakkında bilgi verir veya en azından daha somut müziksel akrabalığı arayan araştırmalar yapmamıza izin vermektedir.²¹

Şimdi Anadolu ve Macar ağıt şekillerinin akrabası olan böyle bir Karaçay ezgisini dinleyelim. Her ne kadar bir nenni dinleyeceğimizi düşünürsek de Türk halklarının kültüründe ağıtlar, gelin uğurlaması melodisi ve nenni ezgileri arasında somut bir müziksel bağlantı olduğunu bilmekteyiz (şekil 4).

Şekil 4. Anadolu Karaçayların Ağıdı²¹

Kırgız Halk Müziği

Yerleşimleri her ne kadar yukarıda tanıttığım bölgelerin dışında bulunursa da Çin'e ve Moğolistan'a yakın yaşayan Kırgızların halk müziğini tanımak önemlidir. Maalesef, Kırgız halk müziğiyle çalışmaya başladığımızda Türk halk müziği araştırmalarımızda da çok karşılaştığımız bir güçlükle karşılaştık: Bu konuda genel bir eser yoktu.

Bütününü Kırgız halk müziğini içeren bir monografi, bir tek kişinin yapabileceği iş değildir, ama iyi seçilmiş bir iki yöre ve orada yaşayan insanların müziğinin sağlam bir incelemesi yapılabilirdi ve bu benim için çok heyecan vericiydi. 2002 Eylül-Ekim aylarında bu yolda ilk adımı attım. Amacım küçük iki bölgenin müziğini derlemek ve karşılaştırmaktı. Sahaların birincisi Isık Köl'ün güneyinde yaşayan Bugu kabilesine bağlı Bapa askabilesinin oturduğu yerd. İkincisi ise çok yoksul olan ve Kırgız geleneklerini çok iyi koruyan Narin ilçesinde Atbaşı civarındaki Çerik kabilesinin yaşadığı yerd.²³

2004'te Atbaşı çevresinde başladığım araştırmaya Tien-şan çevresindeki onbeş köyde devam ettim. Böylece derlemesi yapılan binden fazla ezgiye dayanarak bu iki Kırgız yöresinin müziğinin, burada yaşayan kabilelerin müzikleri arasındaki farklara ve benzerliklere ışık tutarak temel bir müziksel harita çizilebilir, kanaatindeyim.

Kırgız halk müziğinin hızla yok olduğunu gördüğümüz için Kırgız halk müziğinin derlemesinin hemen yapılması gerektiğini düşünüyoruz. Bu çalışma, ya önümüzdeki on yılda gerçekleşecek ya da asla. Ağıtların dışındaki eski ezgileri yalnız-

ca 64-70 yaştan yukarı yaşlılar biliyor; ama onlardan da ancak hafızalarını zorlayarak öğrenebiliriz. Ne kadar acil bir durumdan söz ettiğimizi sizin de bilmeniz gerekir. On yıla kalmaz, bu nesil kaybolup gider ve onlarla birlikte Kırgız halk müziğinin eski tabakalarının da izi kaybolur.

Dikkatinizi şimdi yalnızca bir olguya çekmek istiyorum: Kırgız ağıtlarının, yani *çoşoqların* özellikleri Macar ve Anadolu'daki ağıtların genel şekillerinden oldukça farklıdır (şekil 5a). Aynı zamanda Anadolu'daki ağıtlara benzeyen ezgilere Kırgız halk müziğinde basit halk ezgisi ve de Ramazan'da söylenen Jaramazan ezgisi olarak bol bol rastlanır (şekil 5b-c).

Şekil 5. Kırgız ezgileri a) ağıt, b) türkü, c) Jaramazan ezgisi

Trakya'daki Bektaşî Nefesleri ve Türküleri

Bugünkü Bulgaristan sahasından Türkiye'nin Avrupa tarafına göç etmiş Bektaşîler arasında şimdiye kadar gerçekleştirdiğimiz saha çalışması sırasında dokuz

yüz ezgi kaydettik.²⁴ Trakya'daki Bektaşilerin dininden söz eden, nefeslerinin sözlerini içeren kitaplar yayımlandı, ama müzikleri konusunda günümüze dek genel bir monografi hazırlanmadı. Cemler sırasında söylenen ezgilerin ne İstanbul Konservatuvar'ında ne de Gül Deste isimli kitaplarda bulunan ezgilerle aynı olduğu açığa kavuştu.

Hazırlanmakta olan kitabımızda Trakya'daki Bektaşi cemiyetinin dinî ve halk müziği geleneklerinin incelemesini ve Macar ve Türk halk dinî müziğinin karşılaştırmasını yapacağız. Sıradaki örneği dinlediğimizde Trakya'daki ezgi dünyasının Anadolu'daki ağıtların en belirgin şekillerinden ne kadar farklı olduğunu görebiliriz (şekil 6).

Şekil 6. Trakya'daki Ağıt

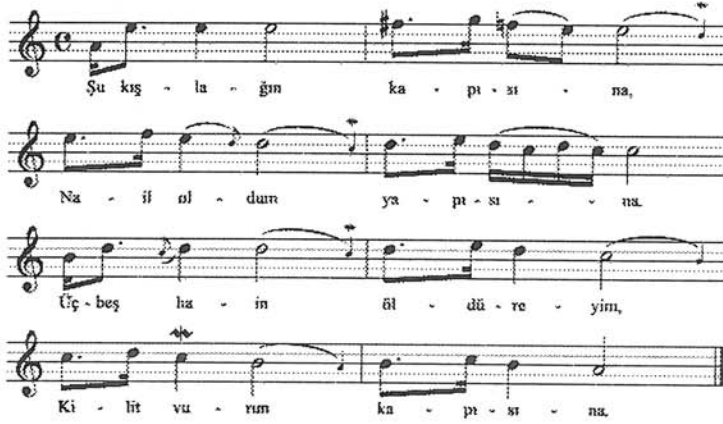
Son olarak Bektaşi ve Alevi müziğinde ve genelde Anadolu'nun pek çok yerinde yaygın olan ve Macar halk müziğinde de önemli bir tabaka oluşturan "psalmodik" ezgilere bakalım (şekil 7a-c).

a) Bektaşi Nefesi

b) Macar Aşk Ezgisi

c) Anadolu Aşk Ezgisi

Şekil 7. Macar, Trakya ve Anadolu Psalmodik Ezgileri a) Bektaşî Nefesi, b) Macar Aşk Ezgisi, c) Anadolu Aşk Ezgisi

Araştırmalarımı böyle kısaca tanıttıktan sonra, tebliğimin üçüncü bölümüne geçiyorum. Bu bölümün ana konusu ise, gerçekleştirilmesini istediğim ortak bir Türk-Macar Halk Müziği Araştırma Grubudur.

Önerdiğimiz Türk – Macar Halk Müziği Araştırma Grubu Hakkında

Budapeşte’de çalışmakta olduğum Müzik Enstitüsü Halk Müziği Şubesi, Orta Avrupa’daki halk müziği araştırmalarının merkezidir. Derlenmiş ve yayımlanmış olan müzik malzemesi ile dünya çapında önde gelen merkezlerden biridir.²⁵

Macarların 200 bin ezgiyi içeren malzemesinin yanı sıra Bartók, Vikár ve Sipos'un saha çalışmalarının bir sonucu olarak Macar Bilimler Akademisi Halk Müziği Külliyyatında yaklaşık 15.000 iyi belgelenmiş, notaya alınmış Çuvaş, Tatar, Başkurt, Karaçay-Balkar, Kazak, Kırgız, Moğol, Azeri ve Türk ezgileri bulunmaktadır.²⁶ Derlemesi yapılan ezgilerin notaya alınışı, sisteme koyulması ve kayıtların bir listesinin çıkarılması hemen hemen bitmek üzeredir. Şu güne dek kayıtların ve nota malzemelerinin dijitalizasyonu ve homojen bilgisayarla soruşturulmasını sağlayacak bir sisteme yerleştirilmesi hâlâ sürmektedir. Bu önemli külliyyatı ender kılan, yalnızca içinde bulunan müzik malzemesinin çok fazla oluşu ve düzenli oluşu değildir; üst düzey bir bilimsel incelemeden geçmiş olması, bu malzemelerle ilgili olarak yayımlanmış onlarca kitap ve makalenin bulunması, karşılaştırmalı analiz yapmaya imkân sağlaması bakımlarından çok önemli bir arşivdir. Bartók ve Kodály tarafından başlatılmış *Macar Halk Müziği Külliyyatı* serisinde, arşivde bulunan bütün ezgilerin eleştirisi yapılmış; bunun yanı sıra birçok makale ve kitap, bu malzemeden söz etmektedir. Macar halk müziği araştırmasını Béla Bartók ve Zoltán Kodály gibi yüce önderler başlattığı için bir kez daha şükretmeliyiz. Bugünkü sonuçlarda da onların payı var, çünkü günümüzün araştırmacıları bu yüce önderlerin sayesinde daha geniş bir bakış açısına sahiptirler.

Uluslar arasında gerçekleştirilen karşılaştırmalı araştırmalar, çabalar birleştirildiği ve her çeşit desteğin kazanıldığı zaman daha etkilidir. Bu yüzden bir Türk-Macar halk müziği araştırma grubunun ve bir ortak külliyyatın oluşturulması önemlidir.

Tahmin edeceğimiz gibi, bugünkü zengin milletler atalarının, eski nesillerinin müziğine sahip olmak için ne gerekiyorsa yaparlar kuşkusuz. Ama İngilizler, Fransızlar ve daha birçok halk için artık bu olanak elde değil. Uygarlığın gelişmesi ve Orta Çağın Batı kültürünü birleştirici etkisi yüz yıllar önce kendi müziklerinin en eski tabakalarının kaybolmasına yol açmıştır.

Türk halkları içinde en kuvvetli olan Türkiye'nin durumu farklıdır. Burada halk müziği hâlâ yaşamaktadır. Üstelik güncel külliyyat için gereken bilgisayar teknolojisi de yeterince yaygındır. Bu kadar büyük bir halk grubunun kültürünü saklaması önemlidir ve bütün Türk halkları arasında bu görevi, gerçekçi olmak istersek Türkiye'nin üstlenmesi doğru olur.

Daha uzaktaki amaç, bir Türk arşivi ve araştırma grubunu oluşturmak olacaktır. Bu grubun görevi; Türk halklarının müzik malzemesini belgelemek ve yönetmek, bunun yanı sıra da karşılaştırmalı halk müziği araştırmaları ve analizleri yapmak ve tamamlayıcı derlemeleri gerçekleştirmek olacaktır. İlk önce, 2005 yılında

başlayıp 2010'a kadar bir Türk merkezi ve bir Macar araştırma grubu kurmakla işe başlamayı düşünmekteyim. Türk Merkezinin ilk görevi Türkiye'deki arşivleri bulmak, satın almak ve kataloglamaktır.²⁷ Bunun yanı sıra Anadolu'daki halk müziğinin genel bir incelemesi ve bilimsel sınıflandırılması gerçekleştirilecektir. Bu konuda ben de şimdiye dek gerçekleştirdiğim araştırmalarımla yardımcı olmak isterim.

Türk Merkezi, Türk araştırma grubuna alt yapıyı sağlayacak ve dijital arşivlere de yer verecektir.²⁸ Arşivin organize edilmesi, işlerin düzenlemesi, kataloglama, ezgilerin notaya alınması ve genel olarak arşivde bulunan malzemelerin bilimsel incelemesinin bu işlerden sorumlu bir Türk bilim adamının tarafından yürütülmesi bence çok önemlidir.²⁹

Gelecekte de yabancı arşivlerle, üniversitelerle, enstitülerle ve araştırmacılarla bağlantı kurulmasını ve yürütülmesini öneriyorum.³⁰ Eski Sovyetler Birliği'nde bulunan Türk Cumhuriyetleriyle olan işbirliğine ve takaslara özel önem gösterilmeli. Oralarda da birer tane araştırma şubesi kurulmasını ve oradaki arşivlerde bulunan malzemelerin orada dijitalize edilmesini öneriyorum.³¹ Kaliforniya'daki UCLA'da çalışacağım zaman, oradaki arşivlerle değiş tokuş yapılmasını tavsiye edeceğim.

Macar gurubunda ise; Türk halkları arasında gerçekleştirdiğimiz derlemeleri genişletip, inceleyeceğiz, külliyata dijital olarak yerleştireceğiz. Bu çalışma Macar Bilimler Akademisi Müzik Enstitüsünde iki Macar uzmanı tarafından sürdürülür. Bunların biri Macar, diğeri ise Türk tarafınca desteklenir. Macar grubu yılda iki kez Türk Merkezine danışır.

Macar grubunun 2005-2010 yılları arasında gerçekleştirilecek çalışmaları:

a. Aşağı yukarı 2000'e yakın ezginin notaya alınarak onlara ait notalar, fotoğraflar ve videolar dijitalize edilecek. Böylece elde edilen malzeme, homojen, araştırılabilir bilgisayarlı ortamda birleştirilebilecektir. Dolayısıyla mevcut büyük kapsamlı Türk Müziği Külliyyatı genişletilmiş olacak ve Türk halklarından derlenmiş malzemelerin genel sınıflandırmasına en iyi örnek sağlamış olacaktır.³²

b. Kafkaslarda, Kırgızistan'da, Romanya'daki Türk ve Tatarlar arasında, Anadolu'da saha çalışmaları gerçekleştireceğiz, böylece bugünkü arşivi 2000 ezgiyle genişleteceğiz.

c. Volga-Kama'dan Anadolu'ya kadar uzanan sahada yaşayan Türk halklarının halk müziğinin en önemli tabakaları ve bunların Macar benzerlikleri hakkında monografi hazırlayacağız.³³ Çıkartacağımız kitaplara saha çalışmaları ve incelemelerin sonucu hakkında bol kaynak sağlayan audio CD lerini ve özetleyici multimedya CD-ROM'u da ekleyeceğiz.

d. Azeri sahası ve Trakya'daki halk müziği hakkındaki kitaplarımızı bitireceğiz. Karaçay ve Kırgız araştırmalarımıza devam edeceğiz.³⁴

e. Son olarak bir de yeni bir uluslar arası projenin hazırlandığından söz etmek istiyorum. Bu projeye göre, büyük kapsamlı Alman, Macar, Bulgar ve Türk ezgisi-ni bilgisayar yardımıyla oldukça kompleks bir yöntemle karşılaştıracacağız. Bu çalış-ma müziksel şekiller arasındaki bağlantıların keşfinde belki yeni yöntemler de or-taya koyacaktır.

Konuşmamın sonunda en önemli unsurları size tekrar etmek istiyorum.

Macarların oluşumunda Türk halkları önemli rol oynadılar. Bu yüzden Maca-ristan'da Türkoloji araştırmaları başlangıçtan günümüze dek çok önemli bir yere sahiptir. Doğudaki halk müziği araştırmasını Béla Bartók başlattı, daha sonra diğer uzmanların yanı sıra buna ben de katıldım. Günümüze kadar Macar Müzik Ensti-tüsünde büyük bir Türk halk müziği arşivi ve bununla ilgili değerli araştırmalar ve sonuçlar elde edildi.

Türk halkların müziğinin karşılaştırmalı araştırması Macarlar için ne kadar önemli ise, Türkler için de o ölçüde önemlidir. Bunun için, Türk halkların araştır-ma grubunun oluşturulmasını istiyoruz. Macar tarafı olarak bu araştırmalara mal-zemelerle katılmayı düşünmekteyiz.

Macaristan 2004 yılında Avrupa Birliği'ne katılmıştır. Umarız ki Türkiye de bir an önce bu birliğe katılır. Her iki millet de bundan memnun olacaktır ve istemek-tedirler. Bizim umudumuz, Türkiye Avrupa Birliği'ne katıldığında mevcut projele-re destek bulmak daha kolay olacaktır. Üstelik Batı ve Doğunun yakınlaşmasına, Avrupa ve Türk halklarını içeren bu müziksel araştırma iyi bir örnek olacaktır.

Dikkatinize teşekkür ederim.

DİPNOTLAR

- 1 Bu tebliğ, 27 Mayıs 2004'te "Dr. János Sipos: Türk-Macar Halk Müziğinin Karşılaştırmalı Araştır-ması – Bir Macar Bilim Adamının Avrasya Ülkelerindeki Çalışmaları" adıyla Gazi Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiş sempozyumda sunulmuştur.
- 2 Dr., Macar Bilimler Akademisi baş araştırmacısı – Franz Liszt Müzik Akademisi öğretmeni
- 3 Szabolcsi (1934).
- 4 Çeremis "quintile shift" (beşlik değiştiren) istisna olabilir, ancak burada bir Türk halkı olan Çuvaş-ların etkisinden şüphelenebiliriz. Sahalarında gerçekleştirilmiş derlemelere birçok kez katılan G. Berezcki (1994: 89) bu konuda şöyle diyor: "Çuvaşçada bilinen bazı ses olgularını, Çeremislerin

yaşadıkları sahalarda, tam Türklere özgü beşli değişimden yararlanan ezgilerin yayıldığı Sahalarda, görmekteyiz". Ancak müzik ve dil insanların bambaşka araçlarıdır ve ümit ederiz ki her ikisini inceledikten sonra daha kalıcı sonuçlara varabiliriz.

- 5 Kodály (1937-76).
- 6 Vargyas (1953, 1980), Szabolcsi (1934, 1940, 1956), Dobszay – Szendrei (1977), Dobszay (1983). En son olarak sonuçlarından Paksa (1999) bahsetmektedir.
- 7 Vikár-Bereczki (1971, 1979, 1999).
- 8 Bartók (1937: 173).
- 9 Notası *Török Népzene I* kitabımda, No. 161'de bulunuyor, sesi János Sipos: *Bartók nyomdokain Anatóliában, Adana-környéki gyjtések*, ED-CD 033 CD'nin 16. parçası.
- 10 Zaman kısıtlı olduğundan kendi araştırmalarımın bahsederken diğer müzik araştırmacıların eserlerine değinemem ancak makalelerim bunları da içermektedir.
- 11 *Mi-re-do* ikili ölçülü melodi tipinin sınıfı, ağıt tipi sınıfı ve "psalmodik" melodi tipi.
- 12 Psalmodik melodilerin merkezinde *do-re-mi* çekirdek bulunur. Bu çekirdek simetrik bir şekilde ya aşağıya ya da yukarıya üç perde aralığıyla ve bir büyük sekundla genişletilebilir. Tipik kadans formülü *mi-do-do, re-do-do, do-do-do* ve *sol-do-do* oluyor. Melodilerin ses genişliği oktavı aşmaz. Macar psalmodik ezgileri hakkında daha geniş bilgi almak için bk. Dobszay-Szendrei (1988: 55-66) Macar ve Anadolu psalmodik ezgilerin ilişkisi konusunda ise bk. Sipos (2000: 96-128).
- 13 Rus etnomüzikologu V. Beliaev'e göre Kazakistan'da üç ana müzik lehçesi bulunmaktadır: Güney-Kazakistan yani Maveraünnehir, Aral gölü çevresi ve Sir-Derya boyu türkülerinin ana özelliğinin şekil basitliği ve ritmik bakımdan kurallı oldukları söylenebilir. Batıda, Ural dağlarından ötedeki sahalardaki, Hazar Denizi kıyılarındaki ezgilerin özelliği ise, büyük ses genişliği ve lirik melodilerdir. Bundan başka şekil bakımından en çok *terme* ve *reçitatif* yani konuşur gibi okunan güfte veya makam şekilleri tipik oluyor. Kazakistan'ın orta bölgelerinde ise melodi bakımından özel bir zenginlik, gelişmiş melodiler ve birleşik şiir biçimi bulunmaktadır.
- 14 János Sipos, *Kazakh Folksongs from the Two Ends of the Steppe* (CD eki ile), Akademia Yayınevi, Budapeşte, 2001, tr. 14.
- 15 Azerbaycan'da 35 farklı yerden 110 türkücü ve müzisyenden 620 melodiyi kaydettim.
- 16 Birçok Azeri melodinin Anadolu'da benzeri olmakla birlikte, en inandırıcı benzerlerin Kuzey-Anadolu'da rastlamak olanağı vardır, ancak burada yaşayanlarda Kürt ve Azeri azınlığın oranı da büyüktür.
- 17 Sipos János, *Azeri Folksongs - At the Fountain-Head of Music* kitabın CD'si, Akademi Yayınevi, Budapeşte, 2004, tr. 2.
- 18 Kafkasların kuzeyi, Macarların oluşumunda ve eski tarihinde önemli bir bölge olmuş. Macarlar Don-Kuban bölgesindeki anayurtlarına, birlikte oldukları Ogur Türklerinden olan Kabar kabileleriyle beşinci asırda ulaştılar. Hazar İmparatorluğu'nun buyruğuna girdikten sonra hayvancılık ve tarım öğrenmeğe başladılar. Kuzeyde, İmparatorluğa sonradan katılmış halka uygun bir görev olarak sınırları koruma işini üstlenmişler, güney batıda ise Alanlarla temasa girmişlerdir. Macar tarihi kroniklerinde Hunor ve Magor adındaki iki Macar prensin Dula isimli Alan hükümdarının kızlarını Azak Denizi'nin bataklıklarından kaçırması bir rastlantı değildir. Olay belki de tam bu bölgede gerçekleştirilmiş olan Alan-Macar hükümdarların birbirleriyle evlenmelerinden söz etmektedir.

- 19 Anadolu'da oturan Karaçay-Balkarların yerleşim merkezi, Konya ile Eskişehir arasına düşer.
- 20 Bartók B. (1937), *Népdalkutatás és nacionalizmus* [Türkülerin Araştırması ile Milliyetçilik], Tükör V. évf. 3. március pp. 166-168.
- 21 Kabardların halk müziğinde her ne kadar benzer melodiler bulunsun da; Macar halk müziğiyle, isimlerinden başka bir ilişkileri bulunmaz.
- 22 Sesi: János Sipos, *Folk Tunes from the Two Sides of the Caucasus*, Hungaroton Classic HCD 18253, tr. 19.
- 23 2002'de Isık-Köl kıyılarında 25 yerleşim yerinde, 54 kaynak kişiden 220 türk; Atbaşı çevresinde ise 10 köyde ve yayladaki çadırlarda oturan 86 kaynak kişiden 330 türk kaydettim.
- 24 24 köyde, 150 kaynak kişiden 883 türk veya nefes kaydettik.
- 25 En önemli işi doğal olarak Macar halk müziğinin incelemesi olup onun dışında Fin-Ugor ile Türk halk müziğini de inceler.
- 26 1. Anadolu'dan Türk (1500 ezgi); 2. Trakya'dan Türk (800 ezgi); 3. Güney Kazak (400 ezgi); 4. Moğolistan'dan Kazak (200 ezgi); 5. Azeri (650 ezgi); 6. Karaçay-Balkar (600 ezgi); 7. Kırgız (850 ezgi).
- 27 Önerdiğimiz Türkiye'deki araştırma merkezi eğer derlemeler de gerçekleştirirse – ki bu çok faydalı olacak – o zaman dijital kamera, mikrofon ve DAT teybini de tedarik etmek gerekmektedir.
- 28 Merkeze, internetle donatılmış bir bilgisayar, ses ve resim dijitalizasyonunda kullanılmak üzere ayrıca iki bilgisayar, CD-DVD yazan alet, scanner, fotokopi makinesi, printer ve çeşitli program ve belletmeler de gerekmektedir. Külliyatlar için CD ile DVD'de saklandıkları için fazla büyük bir yer gerekmez. Toplanması gereken makale ve kitaplar ise enstitü kütüphanesinin temelini oluştururlar.
- 29 İki tane yarı kadyroya da ihtiyaç görünür. Uzmanların biri günlük organizatör olarak çalışır, diğeri ise arşivleştirmeyi gerçekleştirir. İkisi de malzemenin notaya alınmasına ve kataloglamasına da katılırsa daha iyi olur. Bu işlere üniversite/konservatuvar öğrencileri de öğretim elamanı yönetiminde katılabilir.
- 30 Meselâ, Moskova, St. Peterburg, Moğolistan, Berlin, California (UCLA) ve saire.
- 31 Böyle bir şubeye ise, bir ses kartıyla, CD yazar ve printerle donatılmış Pentium 5 tipi bilgisayar uygun görünmektedir.
- 32 Bir ezgiyle ilgili yapılması gereken işlemler şöyle düşünülebilir (Parantez içindeki rakamlar tam değil, ortalama olarak yapılması gereken dakikayı ifade eder.): a) Derlenmiş melodi, metin, fotoğraflar, video kayıtları ve diğer malzemelerden dijital bir kopya yapmak (10'); b) Malzemenin bilgisayarda kataloglaması (10'); c) Ezgilerin bilimsel notaya alınması ve metnin de bilimsel yazılması (200'); d) Derlemelerle ilgili danışmanın toplanması (20'); e) Müzik analizini yapabilmek için önce ezgilerin müzik bakımından tasvirini hazırlamak (30'); f) Notanın ezgi kataloğuna yerleştirilmesi (30'). Buna göre; bir ezginin işlenmesine ortalama olarak beş saat gerekmektedir.
- 33 Plânladığımız 400 sayfalık, 400 nota ve CD eki ile hazırlayacağımız eserin ismi: *Volga Boyundan Anadolu'ya Uzanan Sahadaki Halk Müziğinin Macar Halk Müziğiyle Karşılaştırmalı Analizi*'dir.
- 34 Plânladığımız diğer eserler ise: *Kafkaslar ve Türkiye'de yaşayan Karaçaylar'ın Müziği* (600 sayfa, 500 nota, CD ek ile), ve *Trakya'daki Bektaşilerin HalkMüziği ve Dinî Kültürü* (600 sayfa, 500 nota, CD ek ile).

KAYNAKLAR

- BARTÓK B. 1924; *A Magyar Népdal* (The Hungarian Folksong). Budapest.
- BARTÓK B. 1937; Népdalkutatás és nacionalizmus (Folk Music Research and Nationalism). In *Tükör* V:3, pp. 166-168.
- BELIAEV, V. M. 1975; *Central Asian Music* (ed. Mark Slobin). Middletown, Connecticut
- DOBSZAY L., 1983; *A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneinkben* (The Tunes of the Lament Style in our Music History and Folk Music). Budapest.
- DOBSZAY L. - Szendrei J., 1977; "Szivárvány havasán" a magyar népzene régi rétegének harmadik stílus-csoportja (The Third Style-group of the Old Layers of the Hungarian Folk Music). In *Népzene és zenetörténet III.*: 5-101. Budapest.
- DOBSZAY L. - Szendrei J. 1988 ; *A magyar népdaltípusok katalógusa* (Catalogue of Hungarian Folk-songs Types). Budapest.
- KODÁLY Z. 1937-1976; *A Magyar Népzene* (Folk Music of Hungary) (1st edition 1937, 7th ed. revised and enlarged by L. Vargyas 1976). Budapest.
- NIGMEDZJANOV, M. 1970; *Tatarskie narodnye pesni*. Moskva
- NIGMEDZJANOV, M. 1976; *Tatar halik jirlari*. Kazan
- NIGMEDZJANOV, M. 1983; *Tatarskie narodnye pesni*. Kazan
- PAKSA K. 1999; *Magyar Népzene-történet* (The History of the Hungarian Folk Music). Budapest.
- SAYGUN, A. A. 1997 ; *Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey*. Budapest.
- SIPOS, J. 1991; Similar Melody-Styles in Hungarian and Turkish Folk Music. In *The Fourth International Turkish Folklore Congress III*: 235-257. Antalya.
- SIPOS, J. 1993; Türk Halk Musikisinde Sekvensli Olgular. In *Ankara Üniversitesi DTC Fakültesi Dergisi*. Araştırma sonuçları: 22-30. Ankara.
- SIPOS, J. 1993; Türkiye Türkleri Halk Müziğinin Sınıflandırılması. In *Ankara Üniversitesi DTC Fakültesi Dergisi*: 181-199. Ankara.
- SIPOS, J. 1994; Török és magyar siratók (Hungarian and Turkish laments). In *Keletkutatás*: 46-58. Budapest.
- SIPOS, J. 1994; *Török Népzene I.* (Turkish Folk Music I. - About similar Hungarian and Anatolian musical styles, in Hungarian and English). Budapest.
- SIPOS, J. 1995 ; *Török Népzene II.* (Turkish Folk Music II. - About the classification of Anatolian melodies, in Hungarian with English abstract). Budapest.
- SIPOS, J. 1996; Connection between Turkish songs having different structures. In *The Fifth International Turkish Folklore Congress*, Vol III: 56-65. Ankara.
- SIPOS, J. 1997; Similar musical structure in Turkish, Mongolian, Tungus and Hungarian folk music. In *Historical and Linguistic Interaction Between Inner-Asia and Europe*: 305-317. Szeged.
- SIPOS, J. 1998; *Bartók Béla törökoszági gyjtése egy nagyobb anyag fényében*, (PhD dissertation in the Bartók Archives of the Institute for Musicology). Budapest.
- SIPOS, J. 2000a; *In the Wake of Bartók in Anatolia* (with CD), European Folklore Institute. Budapest.
- SIPOS, J. 2000b; *In the Wake of Bartók in Anatolia 1, Collection near Adana CD*. Ethnophon Records. Budapest.
- SIPOS, J. 2000c; *In the Wake of Bartók in Anatolia 2, Similar Hungarian and Anatolian Folksongs CD*. Budapest.

- SIPOS, J. 2001; *Bartók nyomában Anatóliában* (In the wake of Bartók in Anatolia). Budapest.
- SIPOS, J. 2001; *Kazakh Folksongs From the Two Ends of the Steppe* (with CD). Budapest.
- SIPOS, J. 2001; Report on my Expedition in the Caucasus. In *Néptörténet-Nyelvtörténet* (eds. L. Károly – É. Kincses Nagy): 155-184. Szeged.
- SIPOS, J. 2002; Turkic Folk Music from the Volga-Kama region to Anatolia. In *Research Support Scheme Network Chronicle* 10: 6-8. Prague.
- SIPOS, J. 2002; Vannak-e közös rétegek a karacsáj-balkár és a magyar népzeneben? (Are there common musical layers in the Karachay and the Hungarian folk music?), In *Orientalista nap 2001* (ed. Á. Birtalan – Y. Masanori): 117-132. Budapest.
- SIPOS, J. 2003; *Folk Tunes from the Two Sides of the Caucasus* – CD. Budapest.
- SIPOS, J. 2004; *Azeri Folksongs - At the Fountain-Head of Music* (with CD). Budapest.
- SZABOLCSI, B. 1934; Népvándorláskori elemek a magyar népzeneben (Elements surviving from the time of the great migrations in Hungarian folk music). In *Ethnographia* XLV: 138-156. Budapest.
- SZABOLCSI, B. 1940; Adatok a középpázsiai dallamtípus elterjedéséhez. In *Ethnographia* LI.: 242-248. Budapest.
- SZABOLCSI, B. 1956; Zenei tanulmányúton Kínában. In MTA. I. *Osztályának Közleményei* VIII. 1-4: 223-239. Budapest.
- SZABOLCSI, B. 1957; *A melódia története* (The History of the Melody). Budapest.
- SZABOLCSI, B. 1979; *A magyar zenetörténet kézikönyve* (Handbook of the Hungarian Music History), Budapest.
- VARGYAS, L. 1953; Ugor réteg a magyar népzeneben. In *Zenetudományi tanulmányok* I: 611-657. Budapest.
- VARGYAS, L. 1980; A magyar zene _störténete I-II. (The Ancient History of the Hungarian Music), In *Ethnographia* XCI. I: 1-34, II: 192-236. Budapest.
- VARGYAS L. 2002; *A Magyarság Népzeneje* (The Folk Music of the Hungarians). Budapest.
- VIKÁR L. – Bereczki G. 1971; *Cheremiss Folksongs*. Budapest.
- VIKÁR L. – Bereczki G. 1979; *Chuvash Folksongs*. Budapest.
- VIKÁR L. – Bereczki G. 1999; *Tatar Folksongs*. Budapest.

